

- підвищувати мотивацію людей до навчання протягом усього життя через інформаційні кампанії та фінансову підтримку.

Отже, трансформація системи неперервної освіти є стратегічною інвестицією в майбутнє, яка сприяє не лише економічному зростанню, але й соціальній згуртованості, особистісному розвитку та здатності суспільства адаптуватися до постійних змін. В умовах сучасних викликів та можливостей, розвинена система неперервної освіти є запорукою прогресивного розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Баришніков, В. М. (2019). Освіта дорослих як важливий чинник сфери зайнятості в сучасних умовах децентралізації. У *Інституційні трансформації ринку праці в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів доповідей та тез міжнародної науково-практичної конференції*. ТОВ «Видавничий дім «АртЕк».

2. Нагорняк, С. (2023). *Методологія безперервної освіти та її вплив на процедуру підвищення кваліфікації вчителів*. <https://library.vspu.net/handle/123456789/11745>.

Олена ПОМЕТУН,

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

opometun@gmail.com;

Нестор ГУПАН,

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

nestorgupan@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ ЯК ВИКЛИК СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

В умовах глибинних суспільно-політичних трансформацій, що відбуваються в Україні на тлі російської агресії, питання ідентичності людини набуває особливого значення. Ця екзистенційна загроза прискорила процеси національного самоусвідомлення та ідентифікації з Батьківщиною більшості громадян. Для багатьох українців поняття «Росія» тепер чітко асоціюється з «війною» та «ворогом». Відбулися кардинальні зміни у національній та громадянській ідентичності. Сформувалося потужне відчуття «ми» – єдиної спільноти зі спільними цінностями та баченням майбутнього, на противагу «вони» – тим, хто прагне знищити нашу державу і навіть згадку про Україну.

Саме тому формування громадянської ідентичності учнів стає ключовим завданням сучасної української освіти. Сьогодні це не лише освітній, а й суспільний виклик, адже від його успішного вирішення залежить майбутнє України як демократичної, вільної, європейської держави.

Свідченням актуальності цієї проблеми стало і прийняття у січні 2023 р. Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (Закон України, 2023) та схвалення Кабміном Стратегії його реалізації, де зафіксовані зміни, що відбулися у царині національної та громадянської ідентичності українців під впливом російсько-української війни й висунуті відповідні завдання насамперед перед освітою. Пріоритетами держави сьогодні названі утвердження національних цінностей, ідей демократії, верховенства права, досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, забезпечення дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина.

У цьому контексті зазначимо, що не зважаючи на значні успіхи української освіти у розробці державних стандартів, змісту освіти та його структури, у підвищенні якості навчання у цілому, свідомих зусиль, спрямованих на формування української громадянської ідентичності очевидно бракує. Про певний рух у визначеному напрямі свідчить, наприклад, аналіз покоління нових підручників 2022–2024 рр., де спостерігаються зрушення у змісті та організації навчання. Однак недостатньо уваги до цього питання, як і раніше, спостерігаємо в актуальних документах з освіти, науково педагогічних публікаціях, передовому педагогічному досвіду, насамперед представленому на сайтах навчальних закладів і вчителів, обговореннях на освітянських форумах та спільнотах, зокрема у соціальних мережах.

Для забезпечення послідовного і ефективного формування громадянської ідентичності молоді необхідне проектування і запровадження відповідної системи освітніх впливів, де кожна ланка освіти, кожне заняття з будь-якого предмета посідають визначене місце. Така система може бути побудована з урахуванням структури цього складного особистісного утворення і розвитку його компонентів: когнитивного (гносеологічного, пізнавального) – сукупності відповідних знань і уявлень; емоційно-ціннісного (мотивація до дії, власні ставлення, орієнтовані на національні, державні та громадянські цінності, повага до них та їх особисте

прийняття); діяльнісно-поведінкового – операційної (Іванов, 2012; Пометун, 2023).

Повноцінний когнітивний компонент ідентичності учнів як психологічного утворення має буде розвинений через включення у зміст навчання:

- українознавчого контексту шляхом підкреслення ролі України в історичному процесі Європи, значущості її історії та культури, навіть якщо теми не напряму пов'язані з історією чи літературою;

- питань діалогу культур у минулому та сьогоденні України крізь призму європейських цінностей, зокрема дослідження внеску представників різних національностей та етнічних груп у розвиток України, полікультурної сутності українського суспільства, обговорень важливості і правил толерантної поведінки, поваги до гідності, прав і свобод людини;

- актуалізації сучасних подій, зв'язку навчального матеріалу з сучасними реаліями, обговорень на заняттях сучасних викликів, питань війни й миру, волонтерства, суспільної єдності на прикладах з реального життя.

Наведемо кілька прикладів такої трансформації предметного змісту, що сприятиме формуванню громадянської ідентичності учнів (табл. 1).

Таблиця 1

**Приклади змін у змісті окремих предметів,
що сприяють формуванню громадянської ідентичності учнів**

Предмет	Напрями трансформації змісту
Українська мова та література	Акцентування на мові як фундаменті національної ідентичності. Вивчення творів, що відображають українську самобутність, історичну боротьбу за незалежність. Аналіз сучасної української літератури, що осмислює актуальні суспільні процеси
Історія України	Об'єктивне висвітлення історичних подій з акцентом на державотворчі процеси. Розгляд історії України в контексті європейської історії. Критичний аналіз історичних наративів, деконструкція імперських міфів. Вивчення досвіду Революції Гідності та нинішньої війни
Географія України	Вивчення унікальності природних ресурсів та ландшафтів України. Дослідження економічного потенціалу регіонів. Аналіз геополітичного положення України
Біологія/Екологія	Дослідження локальних екосистем, ендемічних видів. Розгляд екологічних проблем України та шляхів їх вирішення
Фізика/Хімія	Висвітлення досягнень українських вчених. Практичні завдання, пов'язані з вирішенням актуальних для України проблем

Емоційно-ціннісний складник громадянської ідентичності потребує акцентування громадянськості як сукупності ціннісних орієнтацій і ставлень учнів: розвитку патріотизму, поваги до державних символів, прав людини, демократичних цінностей, відповідальності за майбутнє країни шляхом постановки відповідних завдань, запитань та їх обговорення.

Нарешті діяльнісно поведінковий компонент громадянської ідентичності обумовлює особливості моделі навчання предметів, методичних і технологічних підходів, зокрема:

- побудову освітнього процесу на основах партнерства і співпраці через застосування групових форм роботи, проєктів, що сприяють відчуттю причетності до спільної справи, відповідальності, умінню робити вибір і приймати рішення;

- орієнтацію на розвиток критичного мислення учнів з остаточним усуненням догматичного підходу, опанування дітьми уміннями аналізувати, порівнювати, оцінювати, дискутувати, формувати власну громадянську позицію;

- залучення учнів до шкільного самоврядування, соціальних ініціатив і проєктів у громаді, до волонтерської діяльності.

Підсумовуючи зауважимо, що формування громадянської ідентичності учнів є ключовим завданням сучасної української освіти, від якого залежить майбутнє України як демократичної, європейської держави. Для ефективного вирішення цього завдання необхідна системна трансформація змісту і методики навчання всіх навчальних предметів з увагою до розвитку когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісно-поведінкового компонентів ідентичності. Такий підхід дозволить виховати в учнів свідому громадянську позицію, розуміння власної ролі в розбудові України та готовність до активної участі в суспільному житті.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2834-20>
2. Іванов, І. (2012). Теоретико-методологічний концепт взаємодії ідентичностей. *Політичний менеджмент*, (1–2), 18–27. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/ivanov_teoretyko.pdf
3. Пометун, О. І. (2023). Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України. *Український педагогічний журнал*, (1), 62–72. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72>